

“Breng men geen slijk in huis. Men vege altijd, zowel bij mooi als bij slijkerig weer, voor men binnengaat, de voeten af op de bij de voordeur staande voetenkrabber”¹

VOETSCHRAPERS IN HET STRAATBEELD VAN GERAARDSBERGEN

Philippe HAEGEMAN

Bepaalde opvallende bouwelementen die deel uitmaken van een vertrouwd straatbeeld zijn gedoemd te verdwijnen. Niet alleen door de afbraakwoede maar ook omdat ze functioneel of architecturaal niet meer van deze tijd zijn. Een van die bouwkundige relictten is de voetschraper (ook wel voetschraper of voetenkrabber genoemd).

Opkomst van de voetschraper

Vandaag volstaat een voetmat aan de inkomdeur om onze schoenen te reinigen bij het betreden van een woning of gebouw. Maar tot in het begin van de 20ste eeuw waren de voetpaden, als die er al waren, een gesel voor de voetganger. De deels of zelfs niet verharde straten waren continue modder- en afvalstroken. Bovendien lieten paarden, vee en honden, die als lastdieren ingezet werden voor transport, een spoor van uitwerpselen na in de straten.

In grote steden als Brussel en Parijs waar de burgerij in de 19de eeuw steeds meer als tijdverdrijf ging flaneren langs lanen en parken, deed men wel al beroep op een ‘décrotteur’, die voor een aalmoes de schoenen van de passanten reinigde. Maar het was natuurlijk handiger om dit bij het binnenkomen van een gebouw te kunnen doen. Een gesmeed lemmet aan de uiteinden met lood verankerd in de dorpel voldeed perfect. In het huidige stadsbeeld is dit type schraper bijna totaal verdwenen, enerzijds omwille van de veelvuldige heraanleg van de voetpaden maar ook om veiligheidsredenen. In sommige gemeenten werd uitdrukkelijk bepaald in het gemeentereglement dat voetschrapers niet in het voetpad mogen vastgehecht worden. En op die manier ontstonden er versies die aan de muur bevestigd werden. Vaak een eenvoudig geplooid of gebogen ijzer. Maar opnieuw moesten er normen vastgelegd worden qua afmetingen, zodat de voetganger zich niet kon bezeren en er werd dus meer gekozen voor een deels in de gevel verzonken type, zodat de hinder beperkt bleef. De meest bewaarde zijn dan ook van dit type.

Een ‘décrotteur’ te Brussel rond 1910.
(Prentkaart, Verz. Ph. Haegeman.)

1.. J.B. KRIER, *De wellevendheid. Handboek ten gebruike van R.K. seminariën, colleges, kweekscholen en pensionaten, van ouders en opvoeders*, 's Hertogenbosch, 1902, p. 32.

Het is niet verwonderlijk dat er bij de *Art Nouveau* woningen in onze hoofdstad prachtige smeedijzeren voorbeelden bekend zijn. Deze architectuurstijl besteedde namelijk aandacht aan elk detail van de woning. Niet enkel het metalen deel werd sierlijk vormgegeven maar ook de nis, vaak uit blauwe hardsteen, werd in het totaalontwerp van de gevel opgenomen. Naast de ijzeren of smeedijzeren voetschrapers kennen we de gietijzeren uitvoeringen. Deze techniek maakte het mogelijk grotere reeksen te produceren van één bepaald ontwerp. We zien dan ook vaak dezelfde figuratieve uitvoeringen in vele steden van België. Tal van varianten zijn bekend, en enkele worden ook nog heden gereproduceerd en zijn te vinden in de gespecialiseerde handel.

Sporen van meer dan 50 voetschrapers in Geraardsbergen

Bij een wandeling door de stad merken we dat de meeste nog resterende voetschrapers geconcentreerd zijn in een aantal centrumstraten van de benedenstad. Voor de oudste exemplaren moeten we echter naar de bovenstad.

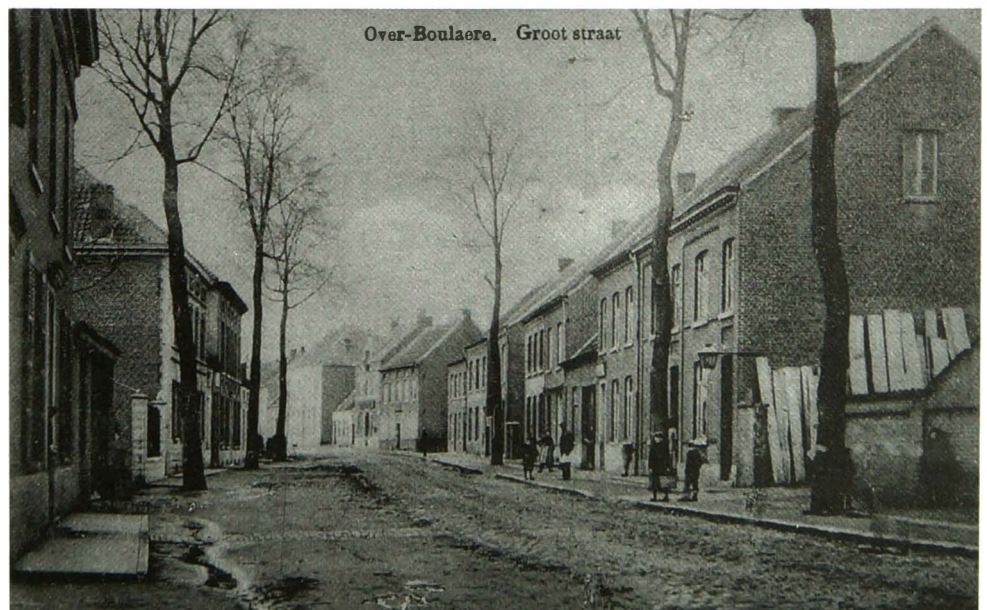
In de Penitentenstraat zien we aan twee laat 18de eeuwse woningen nog de nissen, waarvan één met een gehavende gietijzeren schraaper. (Afb. 15) Het enig exemplaar in de Denderstraat vinden we hogerop aan het hoekhuis met de Vredestraat. En in de Vredestraat zelf tellen we er vier. Twee daarvan, rond gebogen schraapijzers, bevinden zich aan de eerste trede van de toegangstrappen van het classicistische 'Huis der Lombarden'.² (Afb. 20) Een ingemetseld voetschraper zit verborgen achter een bloembak aan woning nr. 14 in de Boelarestraat.

Ook op de Vesten zijn er een drietal locaties met voetschrapers. (Afb. 17, 18, 19) De voetschraper aan de

voormalige woning van Pauline Spitaels (1797-1856), huidig Sociaal Centrum, in de Abdijstraat is ook bewaard gebleven. (Afb. 1) Net als aan woning nr. 19 langs de overkant. (Afb. 2) Aan de centrale poort van het prelaatsgebouw van de voormalige Sint-Adriaansabdij zijn er recht onder de oculi nog twee nissen te zien. (Afb. 3) Links van de deur in het rechterdeel is er een derde nis, ook centraal geplaatst onder een raam. Betekent dit dat er in de afgebroken vleugel een toegangsdeur was in de hoek? Rechts van de later geplaatste toegangsdeur werd er namelijk een gietijzeren voetschraper voorzien, die bewaard is gebleven. (Afb. 4) Terug in de benedenstad telt de Wijngaardstraat langs de noordkant de meeste voetschrapers. Acht burgerwoningen op rij hebben er nog een of hadden er een. (Afb. 24, 25, 26, 28) Ook langs de overzijde tellen we er twee en verder hogerop nog één, half verborgen achter een kabelkast. (Afb. 23) Drie nissen vinden we in de Gaffelstraat aan de huizen nrs. 70, 72 en 74, wel zonder nog enig spoor van een schraaper. (Afb. 8) In de Karmelietenstraat nr. 2 is het enig exem-

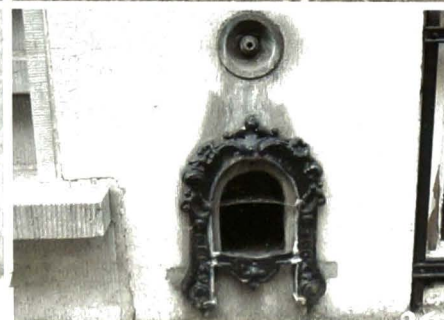
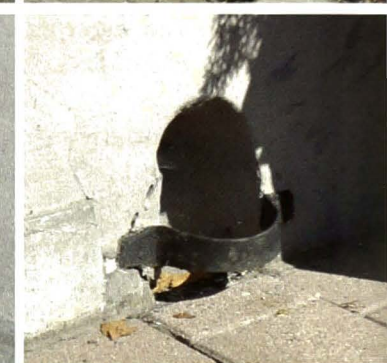
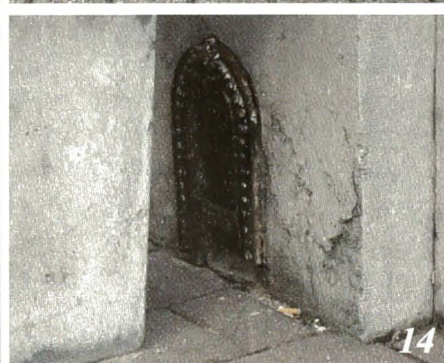
plaar in gietijzer voor meer dan de helft verdwenen door de verhoging van de stoep. (Afb. 10) Aan het herenhuis in de Wegvoeringstraat nr. 12, met sierlijke muurankers in de gevel, resteert enkel de nis. In de Gasthuisstraat, aan de straatkant van de voormalige pastorie, links van de ingang van het huidige *Algemeen Stedelijk Ziekenhuis*, zien we een eenvoudige halfrond gebogen voetschraper. Misschien wel de oudste in de benedenstad. Langs de overzijde, aan huis nr. 15, een gietijzeren exemplaar en verderop, in een modernistische gevel van een tweewoonst uit het interbellum, nrs. 51 en 53, zijn er door architect Joseph Evers twee voetschrapers voorzien met in het gevelontwerp opgenomen nissen. Dit zijn ongetwijfeld de jongste exemplaren in de stad. (Afb. 9, 32)

Ook aan het Stationsplein zitten twee gietijzeren voetschrapers half verdoken in het verhoogde voetpad. (Afb. 27) Een derde, bij het station aan huisnummer 35, is een eenvoudig gebogen schraapijzer. (Afb. 16) In de na 1859 rechtgetrokken Adamstraat zijn er nog vier te vinden. (Afb. 5, 6, 7) In de Col-

Toestand Groteweg rond 1910. (Prentkaart Verz. Ph. Haegeman)

2. F. VAN TRIMPONT, J. DE RO, J. COPPENS, *Het Huis der Lombarden vroeger en nu*, in *Gerardimontium*, 2004, nr. 193, p. 4.

Gasthuisstraat, nrs. 4 en 51
(Foto's: Ph. Haegeman)

legestraat werden links en rechts van de toegangsdeur van het Sint-Catharinacollege voetschrapers voorzien. (Afb. 21) Zes herenhuizen in de Lessenestraat hebben nog nissen, al dan niet met een voetschraper. (Afb. 13, 14) Bij de restauratie van een hoekwoning in de Meersstraat nr. 32 werd de gietijzeren voetschraper behouden. Ook bij een recente nieuwbouwwoning verderop, nr. 14, werd een nieuwe voetschraper naar oud model voorzien. Tenslotte tellen we er nog twee in de Kattestraat, aan huisnummers 60 en 66. (Afb. 12) Merkwaardig is dat er op de as Oudenaardse-, Grote- en Brugsstraat tot op de Markt geen enkele voetschraper meer te bespeuren valt. Dit is deels te verklaren door het overwicht aan kleine handelszaken. Mogelijk zijn deze straten ook eerder verhard waardoor de behoefte aan voetschrapers afnam. En de weinige grote burgerhuizen, voornamelijk te situeren in de Oudenaardsestraat, waar mogelijk voetschrapers aanwezig waren, hebben al lang plaats gemaakt voor magazijnen of onpersoonlijke snel-

bouw architectuur.

Voetschrapers in de deelgemeenten

De schraper aan de voormalige pastorie van Overboelare, Kloosterstraat nr. 1, is het enig ons bekend exemplaar dat nog in de dorpel verankerd is. In dezelfde gemeente zijn er langs de Groteweg nog twee gietijzeren versies te bespeuren. Ongetwijfeld zijn er in de andere deelgemeenten nog voetschrapers te ontdekken die voor inventarisatie in aanmerking komen.

Voor onze ganse regio zijn de oudste krabijzers misschien wel die op het domein van het kasteel van Boelare, op het grondgebied van Nederboelare. Zowel de west- als de oostingang van de westvleugel zijn aan beide zijden voorzien van een smeedijzeren voetschraper. (Afb. 22, 34) Ook bij de deur in de noordvleugel werd er één geplaatst. (Afb. 11) Bij het zogenaamde neogotisch tolhuisje langs de Dender werd een rond gebogen voetschraper ingemetseld.

Nabeschouwing

Met de heraanleg van straten, voetpaden en rioleringen, het verdwijnen van lastdieren en de verbetering van de algemene hygiëne verdwijnt ook de voetschraper uit het lastenboek van de bouwheer. De enkele tientallen resterende exemplaren in onze stad liggen er werkloos bij. De nissen zijn een schuiloord geworden voor onkruid en ijverige spinnen. Maar toch verdient ook dit minuscule bouwkundig patrimonium bescherming als getuige van het dagelijkse leven in de vorige eeuwen.

De voetschrapers in beeld

Een fotomontage per straat van de meeste in het artikel vermelde

Kasteel van Boelare, westvleugel
(Foto Ph. Haegeman)

Pastorie Overboelare, Kloosterstraat, nr. 1
(Foto Ph. Haegeman)

voetschrapers is te zien op Youtube³ via zoekterm 'voetschrapers Geraardsbergen'.

Meer informatie over voetschrapers is te vinden in:

J. LEGGE, *Les Décrottoirs, Pour une typologie: le cas de Tournai*, Tournai, 2009.

L. ROSIER, C. HOLEMANS, *Décrottoirs! Voetschrapers! Boot scrapers!*, Brussel, 2012.

Philippe HAEGEMAN
philman@skynet.be

3. Via deze link: <http://www.youtube.com/watch?v=zRHMm5bp7Oo>, 2013.